

Kanttekeningen bij de vragen over betrouwbaarheid 2024

Albert van der Kaap

Al eerder besprak ik op Histoforum vragen over bruikbaarheid en betrouwbaarheid in de geschiedenisexamens. En, to say the least, daarover was ik eigenlijk nooit enthousiast. Dit jaar echter valt er op de vragen uit het vwo-examen die hierop betrekking hebben, weinig aan te merken.

Vwo-examen

In de eerste vraag moet de leerling aangeven waarom de bron waarin iemand op een neerbuigende manier wordt behandeld, minder betrouwbaar is gezien de boodschap die de auteur wil overbrengen. Er is sprake van een concrete onderzoeksvraag, hoe werd keizer Valerianus behandeld door de Perzen? De leerling wordt bij het beantwoorden van de vraag in hoeverre deze bron betrouwbare informatie biedt wel op twee manieren geholpen. In de eerste plaats wordt al gezegd dat de bron minder betrouwbaar is en in de tweede plaats wordt gezegd dat dit te maken heeft met de boodschap die de auteur wil overdragen.

Mijn moeder zou als, ze deze bron onder ogen had gekregen, gezegd hebben: Boontje komt om zijn loontje of eigen schuld dikke bult. Zij zou vooral gericht hebben op de inhoud van de bron, op de informatie die erin staat. Een historicus gaat verder, hij zal vragen in hoeverre de bron betrouwbare informatie oplevert voor de behandeling van Valerianus. Hij zal zich dan afvragen in hoeverre de auteur belang heeft bij een eventuele vervalsing van de werkelijkheid. Het voorval zal hem, als christen, goed uitkomen, maar is dat voldoende reden om te zeggen dat het een onjuiste voorstelling van zaken is? Een historicus gaat in zo'n geval op zoek naar meer bronnen, het liefst uit verschillende hoeken. Zie ook mijn korte artikel op Histoforum over 'Corroboration':

<https://histoforum.net/2020/Corroboration.pdf>

Uiteraard was de opdracht veel sterker geweest als hij meer open was geweest, als gevraagd was in hoeverre de beschrijving van de behandeling van keizer Valerianus door de Perzen betrouwbaar is. Cito heeft echter al jaren geleden besloten dat een dergelijke vraag ten koste gaat van de betrouwbaarheid van de beoordeling door docenten, betrouwbaarheid boven validiteit dus. Jammer dat Cito (terecht of ten onrechte) zo weinig vertrouwen heeft in docenten.

De tweede vraag had weliswaar duidelijker geformuleerd kunnen (moeten) worden, maar het is duidelijk dat van leerlingen wordt verwacht dat zij ingaan op de betrouwbaarheid van uitspraken over het gedrag van Willy Bendorf uit Quickborn tijdens de oorlog. Dit had echter specifiek gevraagd kunnen worden. Mooi is wel dat leerlingen twee bronnen met elkaar moeten vergelijken, dat is wat een historicus constant doet, zoveel mogelijk verschillende bronnen met elkaar vergelijken om op grond daarvan een interpretatie van het verleden te geven.

Opdracht 1: vraag 2 uit het vwo-examen 2024 eerste tijdvak

Bron

*Omstreeks 316 schrijft de christelijke schrijver Lactantius het boek *De dood van de christenvervolgers*. Hierin staat over de Romeinse keizer Valerianus¹⁾:*

Nadat hij [Valerianus] door de Perzen gevangen was genomen, verloor hij niet alleen de

macht die hij zo grenzeloos had uitgeoefend, maar ook de vrijheid waarvan hij anderen had beroofd. Hij sleet de rest van zijn leven in de meest verachtelijke slavernij. Want telkens wanneer Sjapoer, de Perzische koning die hem gevangen had genomen, in zijn rijtuig of op zijn paard wilde stappen, beval hij de Romein om te knielen en zijn rug te presenteren. Als hij dan zijn voet op de schouders van Valerianus zette, zei hij vervolgens met een afkeurende glimlach: "Dit is hoe het is, en niet wat de Romeinen in stenen of muren graveren."

noot 1 Keizer Valerianus (ca. 200 - ca. 260) laat tijdens zijn regeerperiode christenen vervolgen.

Gebruik de bron

Een bewering:

Door de boodschap die Lactantius met zijn boek wil overbrengen, is de beschrijving van de behandeling van Valerianus minder betrouwbaar.

2p Leg deze bewering uit.

maximumscore 2

Kern van een juist antwoord is:

Lactantius wil met zijn boek De dood van de christenvervolgers de boodschap overbrengen dat het vervolgen van christenen bestraft zal worden / dat een vervolger van christenen een slecht heerser is, zodat Lactantius mogelijk de vernedering van Valerianus (die christenen liet vervolgen) overdrijft.

Opmerking

Alleen als in het antwoord wordt aangegeven op welke manier de boodschap de beschrijving minder betrouwbaar maakt, worden scorepunten toegekend.

Opdracht 2: vraag 22 uit het vwo-examen 2024 eerste tijdvak

Bron

Willy Bendorf is van 1935 tot 1945 Ortsgruppenleiter, groepsleider van de plaatselijke NSDAP in het West-Duitse dorp Quickborn. In 1947 verzamelen de geallieerden verschillende getuigenissen over hem. Hieronder staan twee van die getuigenissen:

Getuigenis 1:

Een inwoner van Quickborn rapporteert:

Alle personen die niets met de NSDAP te maken wilden hebben, zoals ik, waren voor hem tweederangs mensen. Dat had vooral tot gevolg dat hij alle mensen die niet bij de partij hoorden liet oproepen voor de Wehrmacht 1). Alle partijleden werden door hem uit de wind gehouden als het ging om de dienstplicht. Ook in andere gevallen konden zij rekenen op zijn hulp en bijstand. Ik ben persoonlijk door hem beledigd en geslagen. Dit voorval vond plaats op 27 juni 1942 in Schmidts Gasthof in Quickborn. Op deze dag zat ik met andere inwoners uit Quickborn aan tafel

bier te drinken. Twee tafels verderop zat Bendorf. Toen ik de bar wilde verlaten liep B. in dronken toestand op me af en zei: "Jij Jodenlummel, rotvent" en meer van dat soort dingen! Tegelijkertijd gaf hij me zonder reden twee oorvijgen.

Getuigenis 2:

Een groep dorpsgenoten uit Quickborn rapporteert:

De heer Willy Bendorf, Quickborn, Marktstr. was zoals we weten, lokale groepsleider van de voormalige NSDAP. Voor zover we het kunnen inschatten, heeft de heer Bendorf zijn werk nooit gebruikt om iemand onrecht aan te doen. Wij geloven dat hij juist probeerde op een ordelijke en fatsoenlijke manier iedereen te helpen die zijn hulp zocht. We hebben nooit gehoord dat hij om politieke redenen iemand aan de kaak stelde of anderen kwaad deed.

noot 1 het Duitse leger

Gebruik de bron

Er worden verschillende getuigenissen over Bendorf verzameld.

3p Licht deze getuigenissen toe door:

- hiermee aan te tonen dat de geallieerden werken aan denazificatie, en
- te beredeneren vanuit getuigenis 1 waardoor de geallieerden kunnen twijfelen aan de betrouwbaarheid van getuigenis 2.

maximumscore 3

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Dat de geallieerden getuigenissen verzamelen laat zien dat ze proberen vast te stellen in welke mate iemand/Willy Bendorf zich schuldig heeft gemaakt aan het steunen van/werken voor het nationaalsocialistische regime / dat ze (voormalige) nazi's willen opsporen (wat past bij denazificatie). 1
- In getuigenis 1 wordt beweerd dat Bendorf aanhangers van de NSDAP voortrekt/goed behandelt, zodat de geallieerden wellicht denken dat de dorpsbewoners die een positieve waardering uitspreken in getuigenis 2 lid zijn geweest van de NSDAP / het naziregime hebben ondersteund (waardoor de geallieerden kunnen twijfelen aan de betrouwbaarheid van getuigenis 2). 2

Vmbo-examen

Minder positief ben ik over de vragen over betrouwbaarheid in het vmbo- en havo-examen. In het vmbo-examen maakt een gefingeerde leerling een werkstuk over het militarisme in Duitsland voor W.O.I. Hij komt daarbij een afbeelding tegen die op militarisme betrekking heeft (zie kader).

Een leerling die goed is in geschiedenis zal dan meteen de vraag stellen: wat kan ik met deze afbeelding, wat vertelt hij mij? Hij zal dan concluderen dat de Duitse regering zijn handen in onschuld probeert te wassen door te stellen dat niet Duitsland, maar juist Frankrijk en Engeland zeer militaristisch waren in de afgelopen twee eeuwen (en daarmee schuld droegen aan het uitbreken van W.O.I.). Kijk maar naar het aantal oorlogen dat ze hebben gevoerd.

Deze leerling zal vervolgens kijken, bijvoorbeeld op Wikipedia, wat er eigenlijk bedoeld wordt met 'militarisme' en hij zal lezen dat *'de term militarisme betekent, in culturele zin, een voorliefde voor militair vertoon zoals uniformen, wapens, onderscheidingen, parades, orden, rituelen, hiërarchieën, rangen en titels, vlaggen, heldenverering, discipline en het principe van bevelen en gehoorzamen. Ook het kleden van kinderen in militaire uniformen is in vele ogen een kenmerk van militarisme.*

Militarisme is een subjectief begrip, wat wel of niet militaristisch is, is een persoonlijk oordeel. Als politiek begrip duidt het op de aanwezigheid van een sterk dominante geüniformeerde macht die zich in sommige gevallen zelfs aan politieke en parlementaire controle kan onttrekken. Het begrip "militaristisch" is geen synoniem voor militair. Het begrip militarisme is op zich neutraal; het beschrijft een bepaalde voorliefde. Veelal wordt het door tegenstanders echter als negatief beschouwd: militaristische regimes liggen meestal aan de basis van oorlogszuchtige retoriek.¹

En als hij dan nog even doorleest zal hij zien dat Duitsland inderdaad niet het enige land met een militaristisch karakter was, dat gold bij tijd en wijle ook voor Frankrijk en Engeland.

Maar de vraag gaat niet over de mate waarin de verschillende landen militaristisch waren, maar of deze bron betrouwbaar is. Maar betrouwbaar met betrekking tot welke vraag? Opnieuw, net als vaker in voorgaande jaren, wordt in deze opdracht niet gevraagd naar de betrouwbaarheid van een bron in relatie tot een concrete vraag. En dat is hier zeer relevant. De afbeelding biedt namelijk zeer betrouwbare informatie over een manier waarop Duitsland probeert de schuld aan de oorlog in de schoenen van andere landen te schuiven, of voor een onderzoek naar argumenten die werden gebruikt bij het ontkennen van schuld aan de oorlog.

De examenmakers zijn er bovendien niet op uit om leerlingen historisch te laten denken en redeneren. Zij willen slechts dat leerlingen kunnen laten zien dat ze weten dat propagandaposters per definitie onbetrouwbaar zijn. Het vereiste antwoord kunnen leerlingen dus geven op nagenoeg alle vragen die betrekking hebben op propagandaposters. Men vraagt dus naar een standaard, van buiten geleerd, antwoord en dat is geen historisch denken en redeneren.

Het enige interessante onderdeel van het antwoordmodel, namelijk dat *'Duitsland er belang bij heeft om het Duitse militarisme kleiner voor te stellen dan het was/dan dat van andere landen'* staat tussen haakjes en hoeft dus geen deel uit te maken van het antwoord. Terecht niet overigens, want dat is het antwoord op de niet gestelde vraag waarom de Duitse regering deze prent verspreidde.

Vraag 8 vmbo-gtl-examen 2024 eerste tijdvak

Bron

Een prent gemaakt in opdracht van de Duitse regering (1917):

¹ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Militarisme>

Toelichting

Op de prent staat de tekst:

Welk land is nu eigenlijk militaristisch?

Tussen 1700 en 1914:

- voerde Groot-Britannië 49 oorlogen
- voerde Pruisen (= een oude naam voor Duitsland) 13 oorlogen
- voerde Frankrijk 35 oorlogen

Gebruik de bron

1p Een leerling maakt een werkstuk over het militarisme in Duitsland vóór de Eerste Wereldoorlog. Hij wil deze bron uit 1917 gebruiken. De leerling twijfelt echter aan de betrouwbaarheid van deze bron.

Geef een reden waarom de bron zorgt voor twijfel aan de betrouwbaarheid.

Antwoordmodel

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de bron zorgt voor twijfel aan de betrouwbaarheid, omdat de poster propaganda is (en Duitsland er belang bij heeft om het Duitse militarisme kleiner voor te stellen dan het was/dan dat van andere landen).

Opmerking

Voor het antwoord dat de bron pas in 1917 / niet vóór de Eerste Wereldoorlog is gemaakt, mag geen scorepunt worden toegekend.

Havo-examen

Ook het havo-examen van 2024 vraagt van leerlingen een standaard antwoord op een vraag over betrouwbaarheid (zie hieronder). De auteur van de bron is een ooggetuige, moeten zij antwoorden, alsof een ooggetuige altijd een betrouwbare bron is. Veel mensen zien wat ze willen zien en uit

wetenschappelijk onderzoek is vaak genoeg gebleken dat latere verslagen van mensen die iets van dichtbij hebben meegemaakt soms alles behalve betrouwbaar zijn in hun weergave. De auteur zou bovendien geen partij zijn in het conflict tussen de Nederlanden en Spanje. Dit kun je echter niet met zekerheid afleiden uit het feit dat het hier gaat om een Venetiaanse ambassadeur in Spanje. De bron is overigens wel een prachtige bron voor een oorzaak van de opstand tegen Spanje.

In een tweede opdracht over betrouwbaarheid in het havo-examen wordt geen relatie gelegd tussen betrouwbaarheid en een concrete onderzoeksvraag. Er wordt slechts gezegd dat de leerling twijfelt aan de betrouwbaarheid van de tv-reportage voor een onderzoek naar de werving van gastarbeiders in 1969. Nee, je twijfelt aan de motieven van Van Meekeren bij het stellen van juist deze vragen. De bron geeft juist heel veel betrouwbare informatie over de manier waarop Marokkaanse gastarbeiders destijds werden gerekruteerd.

Havo

Vraag 3 havo examen 2024 eerste tijdvak

Bron

In 1559 schrijft Michele Suriano, de Venetiaanse ambassadeur in Spanje, over de Spaanse koning Filips II:

De koning vindt geen enkele natie zo goed als de Spaanse. Hij woont tussen de Spanjaarden, hij vraagt hun om advies en hij richt zijn politiek op hen; hierin verschilt hij echt van zijn vader. Hij is niet onder de indruk van de Italianen en van de Vlamingen¹⁾ en kijkt neer op de Duitsers. Hoewel hij misschien de belangrijkste mannen van de landen waarover hij heerst in dienst neemt, laat hij niemand daarvan toe tot zijn geheime raden²⁾, hij maakt alleen gebruik van hun diensten op militair vlak.

noot Hiermee bedoelt Suriano de onderdanen van de Spaanse koning die in de (Zuidelijke) Nederlanden wonen.

noot 2 Dit zijn bestuursorganen.

Gebruik de bron

Stel: je besluit deze bron te gebruiken voor een onderzoek naar oorzaken van 'het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat'.

3p L icht je besluit toe door:

- een argument te geven voor de betrouwbaarheid van de informatie in deze bron
- met een verwijzing naar de bron een verklaring te geven voor de kritiek van de Nederlandse edelen op het Spaanse bestuur met een verwijzing naar de bron een verklaring te geven voor de kritiek van de Nederlandse edelen op het Spaanse bestuur.

maximumscore 3

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De informatie in de bron is betrouwbaar omdat de ambassadeur

- ooggetuige is van de werkwijze van de Spaanse koning / zelf geen partij is in het conflict. 1
- De Nederlandse edelen hebben kritiek op het Spaanse bestuur omdat zij zich buitengesloten voelen / bang zijn hun bestuurlijke macht te verliezen, 1
  - omdat volgens Suriano de Spaanse koning (een van de volgende): 1
    - Spaanse edelen voortrekt / om advies vraagt.
    - neerkijkt op edelen uit de andere landen waarover hij regeert.
    - geen (bestuurlijke) positie geeft aan de edelen uit de andere landen die hij regeert.

Opmerking

Alleen als het antwoord bij de tweede deelvraag een juiste verklaring voor de kritiek van de edelen bevat, wordt 1 scorepunt toegekend aan een daarbij passende verwijzing naar de bron.

Vraag 21 havo examen 2024 eerste tijdvak

Bron

In oktober 1969 zendt een actualiteitenprogramma op televisie een reportage uit over de Nederlandse ambtenaar Jongejan die in Oujda (Marokko) gastarbeiders selecteert. Hij doet dit binnen enkele seconden, waarbij hij vraagt of de mannen Frans spreken. Een fragment uit de reportage:

journalist: "Meneer Jongejan, hoe kunt u nou zo een, twee, drie uitmaken of u iemand afwijst ja of nee? Waarop baseert u zo'n beslissing?"

Jongejan: "De grove selectie begint met de eisen van de werkgever, bijvoorbeeld leeftijd, gehuwd of ongehuwd, en de eisen die mijn ministerie¹ me meegeeft. Ze moeten representatief zijn voor de Nederlandse arbeidsmarkt, geen analfabeet. Er moet behoorlijke communicatie zijn, dat is wel eens te wensen overgelaten (...)."

journalist: "Op een buitenstaander, meneer Jongejan, maakt uw werk een bijzonder moeilijke indruk. Het lijkt, ik zou bijna zeggen alsof je op een slavenmarkt staat." (...)

Jongejan: "Ik heb de middelen die ik heb en dat is mijn intuïtie en mijn ervaring en dat is misschien wat scherp. Ik moet het scherp spelen."

noot 1 Jongejan werkt voor het ministerie van Sociale Zaken.

Gebruik de bron

Van Meekeren, de maker van de reportage, wil dat de Nederlandse regering haar beleid ten aanzien van de selectie van gastarbeiders verandert. Je twijfelt hierdoor aan de betrouwbaarheid van de reportage voor een onderzoek naar de werving van gastarbeiders in 1969.

2p Verklar je twijfel en ondersteun daarbij je antwoord met een voorbeeld uit de bron.

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Omdat Van Meekeren wil dat de regering haar beleid verandert, is het mogelijk dat hij wil aantonen dat de selectie niet eerlijk/zorgvuldig verloopt / dat de vragen aan/de opmerkingen tegen Jongejan sturend zijn, 1
- zoals de vergelijking over de slavenmarkt / de vraag/opmerking dat Jongejan zijn beslissing “één, twee, drie”/zonder echt na te denken neemt. 1

Opmerking:

Alleen als het antwoord een juiste verklaring bevat voor de twijfel aan de betrouwbaarheid, wordt 1 scorepunt toegekend aan een passend voorbeeld uit de bron.